

Emanuel Chalupný se narodil 14. 12. 1879 v Táboře, kde také zemřel 27. 5. 1958 — tedy právě před deseti lety. Jeho osobnost se výstižně profiluje ve funkci československého sociologa. Funkci možno rozčlenit podle jejich složek: zprvu přichází v úvahu funkce jeho angažovanosti, pak komplementární funkce v kontextu naší sociologie, dále speciální funkce sociologizujícího historika, především však funkce sociologického systematika v oblasti světové sociologie.

Soustředěně aktivizované dnešky kladou přísně svou otázku, zda a jak je kdo zaangažován v zájmu současné společnosti. Naše mimořádně dynamická doba, půl století od obnovení české samostatnosti a dvacet let od vzniku československé socialistické republiky, čas vědeckotechnické revoluce, tzv. atomový věk — v jakých závažných vztazích k dnešku může být E. Chalupný?

V historicky mezním roce 1948 vyšly v Praze čtyři sociologické publikace, poslední na dlouhou řadu let. Tři z nich vydal sám Chalupný. Byly také posledními, které vyšly za jeho života, nepřihlížíme-li ke krátké statí o třídění sociologických metod, vydané péčí Societä Italiana di Sociologia r. 1950. Chalupný již v roce 1948 nepřednášel, avšak jeho sociologický systém byl ještě rámcově přednášen jako poslední obligátní vysokoškolské čtení ze sociologie v červnu 1949.

Když se změnilo naše společenské zřízení, mnohým našim vrstevníkům se zdálo, se Chalupného význam definitivně skončil. S podobným odpisem našich starších kulturních fází počala známá kulturní retardace na časové škále trvající půl druhého desetiletí. Také Chalupného dílo bylo na indexu a jakákoliv jeho produkce byla pro veřejnost do r. 1959 zablokována. Pamatovali na něho jen v zahraničí, např. H. Maus r. 1956 a J. Kolaja r. 1963, nehlédě k časté citaci jeho jména u nás, avšak jen na kongresech vědecké společ-

nosti jiného oboru. Bylo tomu tak až do r. 1964, tedy do času rehabilitace naší sociologie.

Teprve v této době vyvstala u nás opět otázka, co bude objektivně únosné ze 116 vydaných prací E. Chalupného, kde navázat na mnohostranného Chalupného, případně zda a jak dlužno pokračovat v jeho směru. Naše soudobá sociologie je nepochybně ve slibném nástupu, i když preferuje orientace jiné. Proto však lze sotva apodikticky tvrdit, že současný odstup od Chalupného systematiky by měl znamenat její anulování na další linii naší rozvíjející se sociologie. Ostatně každé hodnocení pouze přítomností, jak se domníváme, obsahuje riziko dočasnosti, kterou převrství budoucnost. Krátce, byl Chalupný, který je už za vysokou a hluboce tkvící bariérou dnes tak rychle ubíhajícího sociokulturního času, vskutku teoretikem jen své doby? Anebo je také sociologem *organicky zapojeným* do dnešků, které přes přítomnost míří dále? Snad právě v tom je základní smysl přístupu k němu a v tom je jeden z mnoha problémů dějin československých koncepcí.

Možno se důvodně domnívat, že v dlouhodobé perspektivě Chalupný nevystupuje pouze jako pracovník *sui temporis*, nýbrž jako teoretik skutečně *moderní*. Když odvíjíme pásmo jeho činnosti nejen jako sociologického systematika, připomíná se nám v profilu zásadního antikonzervativisty, humanitního člověka volajícího po odstranění trestu smrti, jako přítel F. X. Šaldy i O. Březiny a preexistencialistického filosofa L. Klímy i básníka Devětsilu Wolkera. Vidíme vědeckého pracovníka, jenž se také aktivně zajímá nejen o Smetanovu a Beethovenovu hudbu, ale také o tělesnou výchovu a život v přírodě, který nejen vědecky tvoří, ale také spoluorganizuje sociologickou práci v Masarykově sociologické společnosti a v Sociologické revui, utvrzuje československou vzájemnost na sociologickém poli s Anto-

nem Štefánkem, spolurealizuje náš první Sociologický ústav, rozšiřuje sociologické školství ve Svobodné školy politických nauk a v počátcích restituce našeho státu přispívá etnicko-psychologickou analýzou k otázce nacismu.

V jubilejním zvážení jeho historické osobnosti nám jde ovšem nejvíce o jeho podíl na tvorbě sociologie. Především si nemůžeme nepovšimnout hodnoty jeho vědoslovné orientace, generalizačního principu objektivizační funkce a institučně strukturálních abstrakcí. To vše trvá jakožto sociologická aktiva mezinárodního formátu, kriticky návazná. Je proto pravděpodobné, že se sociologové budou k němu vracet, konfrontovat se s ním a v jeho práci pokračovat. A Chalupný zůstává sociologizujícím činitelem národního programu, přes násilný přerыв v posledních deseti letech jeho života. Objektivní rozbor jeho syntetického díla vybízí k tréninku pro sociologii zítřků. Krátce, hodnota jeho sociologických symbolů patří nepochybně sociologii recentní, nikoli sociologii překonané.

Kontinuitní československá sociologická disciplína jistě nevznikla teprve včera. Od dob jejího zakladatele T. G. Masaryka nastupuje již třetí následná generace. První, budovatelská generace byla jím pedagogicky formována „face to face“ v universitních čteních. Jde o Masaryka, autora *Sebevraždy*, *Základů konkrétné logiky*, knih z filosofie dějin a autora souboru statí *Rukověť sociologie*. Masarykism, nejen sociologický, byl označován za český potenciál světového comtismu. Neprávem, protože Masaryk sám se důvodně ohradil proti tomu, aby byl jednostranně považován za pozitivistu. Prohlašoval se za tzv. realistu a k tomuto kritickému východisku vědního přesvědčení se výslovně hlásila naše první sociologická generace. Byli to Foustka, Štefánek, Bláha, Chalupný a Král, pět badatelů, které Masaryk uváděl do sociologie. Volíme výraz „východisko“, protože by odporovalo skutečnosti, kdybychom ztotožňovali tyto sociology po stránce jejich směrů. Ostatně, vnitřní řád mnohorozměrné osobnosti T. G. Masaryka široce překračoval limity sociologické odbornosti. Kromě racionální psychiky u něho velmi nápadně a charakteristicky vystupuje osobní stránka iracionální, konstitučně geneticky zakotvená, tedy opravdu nenapodobitelná.

Dynamika Masarykova realismu v podstatě zahrnovala tzv. ideopraktické snažení. Toto důsledné spolupůsobení teoretika v akčním poli je příznačné pro naše přední myslitele už od Komenského, u každého svým způsobem. Snad nejsme daleko od pravdy, hledáme-li v přístupech ideopraktika Masaryka emoční zdroje jeho domýšlení objektivního sociologismu do humanitních důsledků, do tzv. konkrétistických forem vědeckého étosu. I zde byl Masaryk pro první generaci nejen inspirátorem sociologické tematiky, kterou ona dotvářela a přetvářela — jeho poukaz k mravní závaznosti vědce byl celou generací zásadně sdílen, i když u každého jinak. Bylo by ovšem přehnané odvozovat myšlenkový rodokmen celé generace našich budovatelů sociologie jen od Masaryka. Z druhé strany je téměř vyloučeno porozumět jim (včetně Chalupného) bez udoměnění si kontaktů s Masarykem, které založily souvislost naší sociologie, uvnitř značně diferencované.

Tím dospíváme k problému třídění našich sociologů podle směrů; jednomu z mluvčích současné třetí generace, Jiřině Šiklové, se dosavadní označení právem nezdají zcela uspokojivá. Není naším dnešním úkolem vyznačovat směry, avšak komparativně — se zřetelem k činnosti Chalupného — pokládáme za patřičné konstatovat, že už první generace se vyznačovala specifickým rysem naší sociologie, který nazýváme *komplementární funkcí*. Při vzájemném doplňování po stránce tematické i koncepční, právě pod Masarykovým vlivem, každý z budovatelů kontrapunkticky přispěl svým osobitým přínosem. Utvářeli tak sociologii všestranně se rozvíjející. Nemalý význam této skutečnosti unikal kritikům provinční úrovně, kteří podle simplicítní manýry vyvyšovali jedno jméno proti jinému, aby proto snižovali jméno jiné. Všech pět budovatelů se r. 1925 sešlo, aby spolu s ostatními založilo Masarykovu sociologickou společnost. Je politováníhodné, že kooperace se rozpadla do šesti let. V rámci sociologicky tvůrčí doby, vyznačené zvláště jmény čtyř Masarykových žáků, vystoupil Emanuel Chalupný, poslední předseda Masarykovy sociologické společnosti a první náš vicepresident Institut international de sociologie v Paříži. Jako svérázný sociologický systematik a sociologizující kritik nepatřil k Brněnské škole, přestože

v Brně také přednášel a spoluredigoval Sociologickou revui. J. Kolaja z perspektivy zahraničního sociologa pokládá Chalupného za jednoho z našich nejvýznamnějších sociologů, a mj. za anticipátora některých myšlenek o deset let mladšího P. A. Sorokina. Chalupného také zařazuje do vývojového kontextu světové sociologie.

Chalupného život a dílo podávají příklad kladů i záporů sociologického zákona *osamocení*; bylo by však omylem předpokládat, že vedle ostatních pracovníků nesplnil svou komplementární funkci ve skladbě československé sociologie. Učinil tak nejen tematicky, ale také způsoby, pro které ho americký historik sociologie H. Becker označil jako „rozsáhlého“.

V předběžném miniaturním nárysu se Chalupný jeví především jako Masarykův žák s originálními, od ostatních odlišnými důsledky vztahů. Jeho raný rozchod s politickými pracovníky Masarykova okruhu vyvolával dojem, že se zásadně rozešel s Masarykem. Praktická neshoda, netýkající se nakonec ani politických otázek, je ve skutečnosti nerozdělila. Chalupný pokračoval v Masarykově sociologickém programu a odpovědně se také hlásil k jeho pokusu o zvědečtění politiky. Stalo se tak v masarykovsky progresivním smyslu pro dobu s hluboce demokratickým obsahem implicity široce sociálním.

Sorokin řadil Chalupného jako sociologa k tzv. *sociologické škole*. Chalupný-sociolog byl především důsledný vědecký pracovník, rozlišující i jako syntetik — podle Ellwoda — úkoly vědecké od filosofických. Barnes to vystihl větou, že Chalupný nejeví žádné sklonky k subjektivismu, s jakými se snad můžeme setkat u Masaryka. Objektivní charakter své vědy podepřel Chalupný metodologickou zásadou, že v každé empiricky fundované vědecké studii musí mít logika věd primát. Tak podle výroku polského marxistického sociologa Szczepańskiego v naší Sociologické společnosti v r. 1967 „vynikající jméno Chalupného zahájilo skvělou tradici české sociologie“. Dodali bychom k tomu, že ryze vědecky, důkladně a již začátkem století. Chalupný svůj zápas o sociologickou disciplínu, které věnoval padesát let svého života, zahájil velmi působivě r. 1905, kdy se pokusil o naši první zcela původní soustavu sociologie — „všeobecné vědy o kulturním jakožto společenském systému“, jak ji definoval. Díky své pili a ra-

cionální intuici — citujeme Bláhu — měl schéma své sociologie, nikoli pouze deduktivně abstraktní, zhruba hotové pro Filozofickou jednotu již čtyři roky po Masarykově nástupu sociologie. Kdežto americký sociolog Giddings, právě tak jako jiní, částečně své původní konceptce odvolal. Chalupný principia svého *Úvodu do sociologie* dále zpřesnil a rozpracoval. Učinil tak v jedenácti svazcích díla nazvaného *Sociologie*, včetně dosud neuveřejněného rukopisu o sociologii války. Sociologie ve druhém vydání obsahuje zhruba 3 000 stran, takže je dosud nejrozsáhlejší sociologickou soustavou vůbec, jak si také povšiml belgický sociolog Haesaert. Souhrn tezí byl pak vydán jako velmi instruktivní a překládaný *Systém sociologie v náčrtku*. *Sociologie* vycházela od r. 1916 do r. 1948, převážně tedy v době rozvoje naší sociologie mezi oběma světovými válkami. V letech 1930–1948 vydal Chalupný průměrně dvě větší sociologické publikace ročně, celkem 37 knih a obsažnějších brožur, takže sám obstaral cca čtvrtinu naší vážné sociologické produkce. Mohutná systémová freska, lapidárně pojmenovaná *Sociologie*, je fundamentem práce Chalupného. Vedle ní se stávají méně nápadnými jeho speciální sociologie, např. sociologie práva, studie ze sociologie venkova a sociografické příspěvky.

Chalupný na druhé Trontě své činnosti podle Masarykova způsobu vyhradil mnoho času *sociologizující kritice*. Lze o ní říci, že převýšila míru novinářské publicistiky, hlavně v přechodné době dotváření naší samostatnosti. Tato činnost později vyvolala jeho druhou funkci, tj. funkci sociologizujícího teoretika českých dějinných úkolů. Myslíme, že mu nelze upřít, že jeho mnohoznačná činnost s tendencí sociologizovat i jiné disciplíny byla pilotována snahou rozšířit sociodynamiku. Činnost vyšlehovala do oblastí měřitelných také kritérii kontakto- vých disciplín, historiografických i jiných koncepcí, poměrně zhusta konzervativních. Ukázalo se to nejvýstižněji v případě Chalupného: *Žižky* r. 1924, v němž domýšlel Palackého.

Předtím zasáhl Chalupný do praxe i teorie práva, taktéž kriticky. R. 1917 uveřejnil *Poměr sociologie k vědám právním a státním* a pak, r. 1931, humanismem propojenou *Reformu trestního práva z hlediska sociologického*. Také v těchto

studiích se kriticky dotkl konzervatismu — tentokráte některých právních teoretiků, českých kelsenovců, Kelsenem nakonec opuštěných.

Nezajištěn postavením honorovaného, tzv. profesionálního badatele, bez ohledu na sebe se postavil jednak proti části katedrových kruhů právnických, jednak proti skupině dějepisců Pekařova směru; zde již za souhlasu historiků Novotného, Bartoše, Sedláčka a Slavíka. Nastoupil z pozice své disciplíny, zvoliv za arbitra obecné vědosloví, které bývá úzce informovaným specialistům nepřístupné. Emočně zainteresován na těchto otázkách (s dopadem v užitnosti teoretických zjištění) spoluvnesl do polemik vzrušený tón, který jakoby byl dokladem Paretovy teze o subjektivistických vlomech do teoretické činnosti. I. A. Bláha nazval Chalupného „element kvasný, konstruktivní a reformátorský“, a dodal, že „Chalupný měl dost kritiků, kteří někdy z nechápavosti, častěji z podezíravé žárlivosti, horlivě se zmocňovali drobných jeho nezdarů“. Chalupný polemizoval vášnivě, s fanatickou neústupností horlitele pro věcnou pravdu, jak byl o ní přesvědčen, nikdy z pouhých osobních důvodů.

Jeho „druhá fronta“ byla přínosná zvláště pro *národní program* — jistě parciálně, tj. sociologicky, přesto však pregnantně. Máme na mysli Chalupného sociologickou, příp. etnicko-psychologickou „bohemistiku“. Mimosociologická veřejnost ji přijímala ne zcela přiměřeně, většinou jako literární historii. Chalupný zde hledal náš nadhistorický národní konsensus; proti Masarykovu *Dobrovskému* postavil r. 1912 *Josefa Jungmanna* a po Masarykově *Havlíčkovi* napsal svého *Havlíčka* v konečné podobě r. 1929. Mezi léty 1912 a 1922 přibýly také studie o národní literární reprezentaci, o Březinovi, Sládkovi, Tyršovi, Masarykovi, Holečkovi, Nerudovi, Sovovi a Hálkovi. Šalda, Březina a literární historik Vlček i další shledali tyto práce tematicky vyčerpávajícími.

Na profilu Holečka, kterého v regionálním obdivu mylně pojmenoval konkrétním sociologem, si Chalupný sociologicky formuloval jihočeský *regionální problém*, mimořádně mu sympatický pro jihočeskou opravdovost. Pro osobní zaujetí pro jihočešství mu unikal např. národně programový význam J. E. Purkyně a B. Něm-

cové. Obecné otázky regionalismu se věnoval také v metodologické informaci o pojetí indického sociologa ve své rozpravě *Regionální sociologie a demokracie podle nauky R. Mukerdzí* (Kdyně 1931).

K sociologické „bohemistice“ patří i řešení *problému české kolektivní mentality*. Paralelně s čechoamerickým sociologem Roučkem máme za to, že podobný význam jako Chalupného *Sociologie* má jeho studie *Národní povaha* z r. 1932, náběh k níž byl publikován již r. 1907. V ní jde o etnicko-psychologický výzkum, který přihlíží zcela neodvozeným způsobem, opřeným jen o sociologické teze autora, i k jazykovým jevům. Chalupný tak dospěl k objevu anticipačních tendencí v češtině, charakteristických vlastností českého národa.

Na svou teorii napojoval dále svou *národní politickou působnost*, zvláště jako organizátor mládeže ve skautingu a v Sokole. To vše, časově náročné, převyšovalo dosah jeho bezprostřední *pedagogiky*. Chalupný, v Brně habilitovaný docent Vysokého učení technického v Praze od r. 1924, zakladatel a ředitel Svobodné školy politických nauk z r. 1928 a mimořádný profesor Masarykovy university od r. 1936, není jako sociologický pedagog srovnatelný s kapitánem tak početného týmu akademických posluchačů, jakým byl I. A. Bláha. Přesto usměrnil po mnoha stránkách několik pracovníků svého oboru. Byli to ze stejné generační linie osobní přátelé, mj. teoretik socialismu F. Modráček, technik J. Fleischner, biologové agronom E. Reich a medicínský psycholog J. Stuchlík, a žáci K. Šmejkal, J. Šíma a V. Kadlec — vedle dalších. Chalupného vlastní poznávání se znásobovalo tím, jak instruovalo jiné.

Konečně třeba ve zkratce analyzovat sociologickou soustavu s jejím vědoslovným názvoslovím — soustavu Chalupného, sociologa „rozsáhlého“, „osamělého“. Skot MacIver posoudil jeho koncepci ve smyslu logické jasnosti a Ukrajinec Šapovalov ji pokládal za vyzrálé přesnou. Chalupného noetika — naposledy formulována v *Logice věd* r. 1945 — rozlišuje teorii spencevsky, tj. funkčně odděluje filosofii od věd. Podle Chalupného jsou vědy buď ryzí — jednak obecné, jednak zvláštní —, nebo užité. V jeho kruhovém obrazci obecných věd je sociologie mezi psychologií a biologií; totéž téměř současně učinil anglický

logik T. Whittaker (případ myšlenkové polygeneze). Chalupný také obsírně vysvětlil, jak základní vědní metody směřují 1. ke zkoumání jevů a 2. ke tvoření poznatkových schémat. Proti metodologické jednostrannosti postavil model integralistního minima: vzájemné doplňování empirie a klasifikace, analýzy a syntézy i vzájemné interdisciplinární ověřování vědecké pravdy. Metasociologické hledání vědeckého konsensu se projevilo již tím, že bral mimořádně kritický zřetel sociologa k bioorganickým i psychickým dimenzím komplexní reality. Je pozoruhodné, že se proto nestal ani sociologickým organicistou, ani psychologizujícím sociologem.

Vědy o člověku — biologickou antropologii, psychologii a sociologii, kterou chtěl spíše nazvat „kulturní antropologií“ — činil závislými na své základní *ontologické tezi* o třech oblastech jevů. Těmito relativně autonomními fenomény jsou příroda, psychično a civilizace čili kultura. Z tohoto aspektu se mu jevily historiografie, etnologie, politologie, ekonomika a ostatní společenskovědní koncepty jako sociologické disciplíny. Tyto předpoklady umožnily Chalupnému minout ona úskalí, která stála v cestě „plnokrevné sociologii“, adekvátní živé skutečnosti. Sociologie mu nebyla žádnou afilací např. hegelovských světonázorových spekulací, ani tönniesovské formalistickým nominalismem, ani ogburnovsky demografickou mikroskopií jen dnešků, ani lundbergovským analogizováním podle zásad mechaniky. Definoval sociologii jako *obecnou vědu o kultuře* a tím i o společnosti, protože „není společnosti bez kultury a není kultury bez společnosti“. Takto pojatá teorie o sociokulturním kontextu anticipovala koncept ruského sociologa Sorokina o celou generaci. Roku 1941 prohlásil K. Galla v Zemědělské akademii o Chalupném, že se strukturálním hlediskem jde dále než Pareto a Weber. Chalupný i v sociologickém pluralismu zásadně konvergoval se současnými pojetími funkčně strukturalistickými. Má tedy pravdu Franta ve svém příspěvku (viz Sociologický časopis č. 1/1968, s. 118) o pozoruhodné shodě Strmiskovy koncepce sociální struktury a sociálního systému se soustavou Chalupného. Chalupný sice terminologicky neprecizoval poznatek, že společenská a kulturní struktura se projevuje dynamicky funkcí a

avšak, tato zásada vyplývá z celého jeho systému.

Pod pojmem „kulturní“ rozumí Chalupný každý lidský výtvor, který není ryze bioorganický (např. fyzická reprodukce), nebo ryze psychický (např. sen). Člověk produkuje kulturně, tj. vytváří objekty hmotné a nehmotné. Chalupný nazval tendenci k objektivnosti objektivací, takže abstraktně sociologie je disciplínou o objektivaci. Stránkou objektivní (společenskou) a subjektivní (duševní) se pak vyznačují všechny sociokulturní jevy. Spíše z propedeutických než z heuristických důvodů rozdělil Chalupný sociologii na část morfologickou (comtovsky statika) a genetickou (dynamika). Ve statice pojednal o základních elementech kultury, o *činitelích, činnostech a výtvorech*. Redukujeme-li — s určitou výminkou — tyto operační kódy na běžnější mezinárodní názvosloví, můžeme hovořit o faktorech, procesech a v užším smyslu o institucích. Chalupný rozlišuje faktory kulturní (kulturní prostředí a vlastnosti) a faktory přírodní, které jsou buď ekologického druhu („mesologická sociologie“) nebo demografického druhu („antropologická a etnologická sociologie“: pohlaví, věk, rodina; rozdílnost plemene a národa). Podle mezinárodní bibliografie patří tyto oddíly pod termín „sociální struktura“. Procesy jsou skladné (viz *Práce a jiné sociální činnosti*, 1941) či protikladné (dezintegrační, podle Mertona disfunkční; po Novikovovi a Steinmetzovi připravil Chalupný rozsáhlou *Sociologii války a revoluce*). Procesy se dále dělí na udržující (analogie s Giddingsovou kinetikou) a utvářivé (plně dynamické, funkčně pozměňující). Instituce fungující někdy i jako kulturní faktory jsou jádrem statiky. Jejich soubor, ne pouze kontakto- vý, nýbrž kontextový celek tvoří kulturní makrostrukturu, řečeno sociologickým jazykem druhé poloviny našeho století. Tarde — jen po této stránce mu byl Chalupný blízký — lineárně roztřídil kulturu schematicky na sedm základních složek s relativně svébytnou funkcí. Chalupný podal logický kruhový obrazec deseti kategorií na ose objektivace — subjektivace: řeč, umění, teorie, náboženství, mravnost, technika, hospodářství, právo, organizace, výchova. S ohledem na rozlišení procesů s převažující sebezáchovnou funkcí a procesů s funkcí převážně samoúčelného du-

ševního dějství rozlišil instituce na akční a fikční. Pod typ tzv. fikčních institucí spadá teorie, umění a částečně náboženství a řeč, tedy instituce hodnocené laicky jako projevy tzv. vyšší čili „duchovní“ kultury. V podstatě funkční rozbor stroje logicky osvětluje dosud zanedbávané podstatné rozdíly, např. rozdíl mezi technikou (pro lidské působení na přírodniny ji původně nazval kategorií „antropologickou“) a ekonomikou, rozdíl mezi etikou a právem (zřetelný na jeho analýze Solovjevovy filosofie), rozdíl mezi právem a organizací, atd. Organizaci nazýval Chalupný zprvu „politika“ a již tehdy sem řadil všechny institucionalizované mimoetnické skupinové vztahy, včetně orgánů těchto zřízení od kmenových, příp. církevních až po státní, a dále i stratifikační problém. Integrátorem všech kategorií v jeden celek je podle Chalupného sociální konsensus. Vykládal jej podobně jako Bláha a Sorokin, na rozdíl od Dupratova výkladu sociální rovnováhy. Podle konvence UNESCO by byla převážná část Chalupného institucí zařaditelná pod pojem sociální kontroly a komunikací. Sociokulturním změnám, řečeno sorokinovsky, vyhradil Chalupný svou „dynamiku“, podle švýcarského sociologa Duprata „pružnou teorii o vývoji jako utvářivém ději“, kde zpřesnil tzv. zákony osamocení, rozmachu druhotvarů, vývojové úžiny, poměrného pokroku a zpětného vlivu.

Při bilancování činnosti systematika Chalupného se zdá, že dosáhl snad kvalitativního maxima své doby. Bláha, Čep, Kříženecký, Kozák, Tomsa, Škrach, Teltšik, Hoetzel, Šima a ti další ho podrobili kladné kritice v hranicích své vlasti. Avšak Chalupný publikoval v šesti řečech a bylo tedy možno, aby byl hodnocen i v zahraničí, které osobně znal. Sem patří úsudky italského sociologa Nicefora, amerických Parka a Gillina, peruánského Corneja, polského Konecnyho a ostatních zde uváděných. Ve Spojených státech byl ve své době úhrnně hodnocen jako *světový sociolog* psychologistou Ellwoodem, historikem sociologie Beckerem, integralistou Sorokinem, Eubankem, blízkým koncepcím Bláhovým i Chalupného — jak dosvědčuje dosud nevydaná korespondence Chalupného. Dostával se tedy do dějinné řady předních sociologických autorů. Naskytá se otázka: v jakém vztahu byl k tzv. ~~klasikům~~ sociologie?

V orientaci našich šedesátých let uvádí Parsons čtyři klasiky respektované na Západě i Východě: zakladatele vědecké sociologie Spencera, objektivistu Durkheima, typologa Maxe Webera a sociologického logistu Pareta. Podle J. Krále stál Chalupný pod určitým vlivem Spencera a jeho následovníka Warda, snad v základním přístupu. Sám Chalupný spatřoval ve Spencerovi největšího myslitele 19. století a J. Stuchlík upozornil, že Chalupný, podobně jako Spencer, nevolil pro sociologii comtovskou teleologičnost. Vůči Durkheimovi byl Chalupný přísným kritikem. Maxe Webera se souhlasně dovoľával při náboženské kategorii a Thurnwalda při kategorii organizační. Zvláštní pozornost věnoval nedosti očeňované metodě Inda Mukerdží. Jako první z našich sociologů ukázal na Paretův důraz na význam emocí v kultuře. Na druhé straně byla samozřejmě i místa na mapě sociologie, která ušla jeho zájmu, i když se dostávala do popředí. Tak např. v oblasti postojů nehledal interpretací *communam* pro aspekty sociologické a sociálně psychologické, jak by se dalo předpokládat u propagátora mezivědeckých komunikací.

V dnešní době, kdy je sféra zájmu o sociologii rozdělena na sociologii americkou z jedné strany a na sociologii marxistickou ze strany druhé, vymezuje Szczepański rozdíl mezi oběma takto: „Nemarxistická sociologie chápe objektivnost jako zkoumání problému výlučně z hlediska logické správnosti...“, marxistická sociologie je nerozlučně spjatá s politickou praxí“. Kolegium filosofie a sociologie ČSAV prohlásilo letos v březnu, že „považuje za důležité pojmut sociologii v její diferencovanosti, která v sobě zahrnuje i nemarxistické myšlenkové proudy“. V našem národním případě to znamená upřít pozornost také k první generaci sociologů československých. Ne na posledním místě k nim patří Chalupný. Bláha o něm napsal, že měl „nesmírné zásluhy o českou sociologii i o český veřejný život“ — socialista Chalupný proklamující „sociální aktivism“. Chalupný je vizitkou naší kulturní práce před rokem 1948, ze solidního kovu. Považujeme proto přímo za naléhavé, aby ho poznala naše *třetí sociologická generace*, která často volí studium pouze cizích sociologů; aby k vlastnímu profitu poznala nejdříve

Чалупného, „velmi podnětného sociologa“, jak říká italský sociolog C. Gini. Zbývá stále ještě hospodárně využít faktografického bohatství, které Chalupný shromáždil i navazovat na jeho soustavu. V prvním deceniu od jeho skonu věčně na něho vzpomínáme, neboť nám umožnil klasifikačně, tedy zásadně řešit mnohé detailní problémy, např. otázky etnogeneze, funkce umění ranějších forem, mravového komplexu, konceptu kulturně antropologického jakožto sociologického, otázky vývoje branné organizace, aj.

Československé sociologii zůstává cenný odkaz E. Chalupného: na všech sociologických polích s pilnou a svědomitou objektivností zcelovat poznatky v metodicky soustavné vědění, ve vědění schopné stát se spolehlivou stanicí na cestě k dalšímu, hlubšímu poznávání, nakonec v aplikacích prospěšnému pro život sám.

Резюме

Владимир Кадлец: К работе социолога Халупны

Эмануел Халупны (1879—1958), один из самых выдающихся чехословацких социологов, сначала работал как профессор в г.о. Брно, потом заместителем председателя Социологического общества им. Т. Г. Масарика и вице-президентом Института Интернационал де Социологии, Париж. Образован основоположником Чехословацкой социологии профессором Т. Г. Масариком, Э. Халупны до второй мировой войны, наряду со своими коллегами создавал эту дисциплину так, что вместе с ними обособленно дополнял ее как в темах, так и в концепциях. Как один из первых публиковал чешскую оригинальную систему «Социологии», содержащую 3000 страниц и переведенную в экстракте под названием «Прécis d'un Systeme de Социологии», Париж 1930 г. Из дальнейших его работ необходимо обратить внимание на его этнопсихологическую книгу о характере чешского народа, научную статью о чешской культурной истории из социологического аспекта и прогрессивных критик современного юридического состояния. База социологической концепции энциклопедически обеспеченного др. Халупного заключается на предпосылке об трех равнинах феноменов: природа, цивилизация, психика. По данным др. Халупного социология является главной теорией о культуре или цивилизации и «эо ipso» об обществе, следовательно наука о структуральном социополитурном контексте. Упомянутая логическо-эмпирическая социология, методологически синтетическая не зависит ни от определенных философских спекуляций, ни от психологии. Др. Халупны ориентировочными элементами социологии считает «деятели, активности, продукты» в смысле «факторы, процессы, учреждения». В особен-

ности представляет интерес его анализ десяти схематически основных институций со специфической культурной функцией (напр. экономия, техника, этика, право и др.), которые интегрирует социальный «консенсус». Системе дал оценку его коллега А. Блага, даде Ховард Бадкер, профессор университета в Висконсине, в Social Thought from Lore to Science. Автор статьи, принадлежащий к школе профессора Халупного, заканчивает побуждением с тем, чтобы молодое поколение чехословацких социологов с успехом развивало теории его учителя.

Summary

Comments on the Work of the Sociologist E. Chalupný

Emanuel Chalupný (1879—1957), one of the most prominent Czechoslovak sociologists, was active as a university professor in Brno, as vice-chairman of Masaryk's Sociological Society and as vice-president of the Institut International de Sociologie in Paris. Having had Professor T. G. Masaryk, the founder of the Czechoslovak sociology, as his teacher, he engaged himself in building up this discipline in a way characteristically complementing the work of his colleagues with regard to both themes and conceptions. He was the first of his countrymen to publish in Czech an original and voluminous system of sociology. His "Sociology" consisted of 3000 pages and its abbreviated version was translated into French under the title of "Précis d'un système de sociologie", Paris 1930. Noteworthy are further his ethnological books on the character of the Czech nation, his studies on the Czech cultural history from the sociological aspect and his progressive criticisms of the contemporary legal status. The basis of the sociological conception of the polyhistorically minded Chalupný lies on the premise of three levels of phenomena: nature, civilization, psychics. In his opinion, sociology is the general theory of culture or civilization and eo ipso of society, i.e. the science of the structural socio-cultural context. This methodologically synthetic logico-empirical sociology depends neither on philosophical speculations nor on psychology. Chalupný considers "agents, activity and products" to be the orientation elements of sociology in the sense of "factors, processes and institutions". Of special interest is his analysis of ten schematically fundamental institutions with a specific cultural function (e.g. economy, technique, ethics, law etc.) integrated by the social consensus. His system was evaluated especially by his colleague I. A. Bláha, and further by Howard Becker, Professor of the Wisconsin University, in his "Social Thought from Lore to Science".

The author of the article, who belongs to Professor Chalupný's school, concludes by encouraging the young generation of Czechoslovak sociologists to develop the theories presented by his teacher, which have recently been neglected.